

ՊԱՐՍԻՑ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ

Պարսկաստանը թէև հարիւրաւոր դարերի կեանք ունի, բայց քաղաքակրթութեան տեսակէտից նա դեռ շատ է յետ մնացել: Լուսաւորութեան և քաղաքակրթութեան դողդոջուն ճառագայթները նոր են սկսել մուտք գործել Իրանի երկրում. այդ լաւ նկատում է դպրոցական գործի հետ ծանօթանալուց:

Բայց նախ քան երոպական տիպի պարսկական ուսումնարանների մասին տեղեկութիւններ տալս՝ կանգ առնենք սովորական տիպի դպրոցների վրայ, որովհետև անհամար է դրանց թիւը Պարսկաստանում, և նրանց մթնոլորդի մէջ է սնւում, մեծանում և պատրաստւում Պարսկաստանի գրեթէ ամբողջ մատաղ սերունդը, նրանք են մտաւոր, բարոյական կերպարանք տալիս ժողովրդին:

Պարսկաստանի ամեն մի քաղաքում, ամեն մի գիւղում շատ կան այդպիսի դպրոցներ, իսկ թեհրանում, Թաւրիզում դրանց թիւը հասնում է աւելի քան հարիւրի: Թաւրիզում համարեա ամեն մի քայլափոխում մարդ պատահում է պարսից մադրասանների: Այդ մադրասանները լինում են մէջիջներին կից մուֆ և ցածր սենեակներում, որի մի անկիւնում անհրաժեշտ ֆալախկան է դրուած: Այդ մադրասանները յիշեցնում են մեր խալիֆայական ուսումնարանները: Աշակերտները խառն ի խառն նստոտած են ճիւղտով զինուած ուսուցիչ-մոլլայի շուրջը, մադրասայի զանազան մասերում, ոմանք խտրների վրայ, մի քանիսը կապերտների վրայ, հարուստ երեխաներն էլ իրանց տներից բերած խալիջանների վրայ, ինչպէս և մոլլան:

Նրանք ծնկների վրայ դրած ունեն դասագրքերը և անդադար գլուխները խոնարհում, բարձրացնում, տանում-բերում,

ցած ու բարձր անում, իւրաքանչիւրը իրան համար լսելի ձայնով կարգում, մոմռում է, և այդպիսով բարձրանում է մի ընդհանուր վշիտը:

Ամեն մի մադրասայում առնուազը կայ 40—100 աշակերտ, միամտութիւն կը լինէր մեթոդ, սխառն մպասեւ այդ դպրոցներում: Մադրասայում սովորեցնում են կրօնական գրքերի վրայ լոկ ընթերցանութիւն:

Գանք այժմ երոպական տիպի կրթական հիմնարկութիւններին: Այգպիսի հիմնարկութիւնների առաջին փորձերը եղել են եօթնասնական թւականներին: Այդ ժամանակներում Նասրէդդին-շահի ջանքերով և նրա կարգադրութեամբ թէ Թեհրանում, մի քիչ ուշ թէ Թաւրիզում հիմնում են երոպական կարգ ու կանոնով տէրունական դպրոցներ: Այդ թւականին Թաւրիզում էր թագաժառանգ-վալիաթ Մուզաֆէր-էդդինը, այժմեան շահը, և ի պատիւ նրա՝ Թաւրիզի տէրունական դպրոցը կոչում են «Մուզաֆէրիէ»: Իսկ Թեհրանում մէկը միւսի ետեւից բացւում են մի քանի դպրոց, որոնցից ամենայայտնին էր Դարուլ-Ֆնուն (գիտութիւնների տուն): Այդ դպրոցում չը կար նեղ կրօնական ողին: Այդ դպրոցներում աւանդում են ֆիզիկա, ալգեբրա, աշխարհագրութիւն, պատմութիւն, թւաբանութիւն, ֆրանսերէն և այլն:

Բացի ներքին փոփոխութիւնից՝ այդ դպրոցները տարբեր էին սովորական մադրասաներից նաեւ իրանց արաբքին կողմերով, աշակերտներն ունէին իրանց յատուկ դպրոցական համադգեստը, դպրոցական շինութիւնները փոքրիշատէ համեմատ էին առողջապահութեան պահանջներին, կային նստարաններ, ջուլ-ջուլ դասարաններ, մի խօսքով չը կար սովորական մադրասայի և ոչ մի նմուշ: Այդ դպրոցների դասատուները կամ երոպացիներ էին և կամ եւրոպայում կրթուած պարսիկ երիտասարդներ:

Այդ դպրոցները, մանաւանդ «Դարուլ-Ֆնուն», աւելի գինուորական դպրոցի բնաւորութիւն էին կրում. այդ դպրոցներից դուրս եկածները գլխաւորապէս ստանձնել են արքունական պաշտօններ:

Թաւրիզի «Մուզաֆէրիէ» մուարրէմիանան (այդպէս են կոչում նոր, կանոնաւոր դպրոցները) գոյութիւն ունեցաւ մօտ 15 տարի: 1896-97 թւականներին շատ խառն վիճակ էր տիրում Պարսկաստանի մէջ, մի կողմից Նասրէդդին շահի սպանութիւնը, միւս կողմից թագաժառանգ Մուզաֆէրէդդինի Թաւրիզից հեռանալը մատնում է «Մուզաֆէրիէ» մուարրէմիանան անուշադրութեան. գործը սկսում է կաղել, չը կար վալիաթի նման մի ուժեղ ձեռք և գործին նուիրուած մէկը, ուստի հէնց

նոյն թւականից դասարանները հետզհետէ պակասում են, և դպրոցը վերջիվերջոյ փակուում է...

Դպրոցի փակումով նրա սերմանած գաղափարները չեն մեռնում. «Մուղաֆէրիէն» այդքան տարիների ընթացքում ստեղծել էր և տուել մի քանի ընթացաւարտ սերունդներ. մի պարսիկ միջոց պատմում է, որ Թաւրիզի այժմեան գլխաւոր պաշտօնեաների, փոքրիշատէ աչքի ընկնող գրագէտ անձնաւորութիւնների յայտնի մասը կազմում են այդ դպրոցի ընթացաւարտները:

Իսկ Թեհրանի «Դարուլ-Ֆնուն» մուարրէմխանան լինելով նիւթապէս միանգամայն ապահով և Մուղաֆէրէզդին-շահի անմիջական հովանաւորութեան տակ՝ աւելի ու աւելի զարգանում է, բարենորոգւում և ստանում է կրօնականաձև դպրոց: Տարէցտարի աւելանում է նման տիպի մուարրէմխանաների թիւը Թեհրանում և այժմ հասնում է 20-ի: Արժէ յիշատակել զրանցից «Շարաֆ», «Իֆթիդաիյէ», «Ռուշտեա», և «Սադաթ»:

Ուրեմն Թեհրանում սկսած գործը կանոնաւոր շարունակւում էր և այժմ էլ շարունակւում է, իսկ Թաւրիզի «Մուղաֆէրիէն» թէև փակուեց, բայց ապրում էր գաղափարը: Եւ իսկապէս. «Մուղաֆէրիէն» մուարրէմխանայի փակուելուց դեռ մի երկու տարի չ'անցած՝ այդ դպրոցի մի քանի ընթացաւարտ պարսիկ երիտասարդներ հաւաքւում, խորհում և ծրագրում են այդպիսի մուարրէմխանա բանալ Թաւրիզում և իսկոյն ձեռնարկում են գործը: Այդ լուրը անմիջապէս հասնում է մոլլաների ականջը: Նրանք սկսում են եռանդուն կերպով պրօպագանդա անել հակառակ այդ ձեռնարկութեան, կանչում են հրապարակներում, մէջիդներում, գոգոում մոլեռանդ ամբօխին, սպառնալիքներ կարգում: Եւ խափանւում է այդ մի քանի երիտասարդների ձեռնարկութիւնը. նրանք խոհեմութիւն են համարում յետ կանգնել իրանց մտադրութիւնից, վախենալով ամբօխի յարձակումներից և կղերի սպառնալիքներից:

Բայց յամենայն դէպս էլի բոլորովին չէ մեռնում գաղափարը. ներկայ թագաժառանգի Լոդմանը—բժիշկը հիմնում է նոյն ծրագրով մի դպրոց, որ իր անունով և կոչւում է «Լոդմանեան»: Այդ դպրոցը ազատ չէր՝ իհարկէ՝ խուժանի և կղերի յարձակումներից և սպառնալիքներից. բայց նա ապրեց, իր գոյութիւնը շարունակեց այդ որոշ չափով շնորհի վալիաթի, որը մի յայտնի չափով հովանաւորում է «Լոդմանեան» դպրոցին: Դրանից յետոյ հետզհետէ տարէցտարի քացւում են «Քեամալ», «Իդրալ և «Բասիրիաթ» մուարրէմխանաները: Այնպէս որ այժմ Թաւրիզում կան չորս դպրոցներ, որոնք այսպէս թէ այնպէս կրում

են երոպական դպրոցների ընաւորութիւն, իսկ գրանցից ամենականոնաւորները և ուշագրութեան արժանիները առաջին երկուսն են, այսինքն «Լոզմանեան» և «Քեամալ» դպրոցները:

«Քեամալ» (իմաստութիւն) դպրոցը ունի 6 բաժանմունք, երեք պատրաստական բաժանմունքներ և երեք հիմնական դասարաններ, մօտ 100 աշակերտներով: Եւ վերջերս այցելեցի այդ դպրոցը, և, պէտք է ասել, տպաւորութիւնը շատ մխիթարական և բաւարար էր: Այնտեղ կայ կարգ և կանոն. դասարանները բաժան-բաժան, շնորհքով նստարաններ, աշակերտները մատ են բարձրացնում՝ դաս պատասխանելու համար, կռանայով կարգաւ միանգամայն վերացած, դասատուները պատրաստուած, որոշ կրթութիւն առած անձնաւորութիւններ, բաւարար դասընթաց և այլն: Մի խօսքով՝ «Քեամալ» մուարրէմիանան թողնում է կանոնաւոր դպրոցի տպաւորութիւն:

«Քեամալ» դպրոցում անցնում են աշխարհագրութիւն, թւարանութիւն, փոքր ինչ պատմութիւնից, ռուսերէն, ֆրանսերէն, արաբերէն և պարսկերէն: Ռուսերէն և ֆրանսերէն լեզուների դասատուները հայեր են. իսկ դպրոցի տեսուչը և տնօրէնը «Մուզաֆէրիէ» մուարրէմիանայի ընթացաւարտներից է, մի ազատ մտածող պարսիկ *): Իմ հարցին, թէ ինչո՞ւ այսպիսի դպրոցների թիւը արագ չի աճում, նա պատասխանեց, որ ժողովուրդը շատ է տգէտ, նա անկարող է դեռ ևս գնահատել և հասկանալ մուարրէմիանաների առաւելութիւնները:

Ձը մոռանամ աւելայնել այս դպրոցի վերաբերմամբ, որ բարձր դասարանի աշակերտները պարագլում են ստորին դասարանների հետ:

Իսկ գալով միւս դպրոցներին, պէտք է ասեմ, որ «Իդրալն» և «Բասիրիաթ»ը համեմատաբար աւելի անկանոն վիճակի մէջ են, մանաւանդ վերջինը, որը մօտ 7 ամիս է՝ ինչ հիմնուել է և գտնւում է դեռ անկերպարան դրութեան մէջ. իսկ «Լոզմանեան» մուարրէմիանան աւելի կանոնաւոր է, աւելի լաւ և հաստատուն հիմքերի վրայ է դրուած, քան «Քեամալը», և աւելի հին է: Այս դպրոցն էլ ունի մօտաւորապէս 100 աշակերտ:

Եւ մոռացայ «Լոզմանեան» դպրոցի վերաբերմամբ և այն, որ նա ունի և իր փոքրիշատէ կանոնաւոր գրատուն-ընթերցարանը, ունի դեղատուն՝ բացուած յատկապէս աշակերտների

*) «Քեամալ» դպրոցի տեսուչը հրատարակում է նաև թերթ՝ էլի «Քեամալ» անունով. այդ մասին երկար տեղեկութիւն կարելի է գտնել մեր «Պարսկաստանի մամուլը» յօդուածում. «Մուրճ», 1901 թ. № 7:

համար և գտնուում է Լոդվանի հակողութեան տակ: Դպրոցը արտաքին յարձակումներից պաշտպանելու համար նշանակուած են պահապան զինուորներ, որոնք հակում են:

Ահա Թաւրիզում եղած այն դպրոցները, որոնք փոքրիշատէ կրում են ևրոպական դպրոցների բնաւորութիւն:

Պարսկաստանի ուրիշ քաղաքներում համարեա թէ չը կան մուարլէմիանաներ, միայն վերջին մի երկու տարիներում սկսել են Ռաշտում նման դպրոցներ բանալու փորձեր անել:

Անտարակոյս դպրոցները անկարող են միանգամից յեղաշրջել պարսիկների կեանքը, մի գօրեղ և լայն հոսանք առաջացնել. բայց յամենայն դէպս այն էլ պարզ է, որ պարսիկների կրթական գործը այդ մուարլէմիանաներով մտնում է մի նոր ֆազիսի մէջ և կանգնած է ուղիղ ճանապարհի վրայ: Աւելի գործ կատարելու և առաջադիմելու համար պահանջուում են երկրի հիմնական վերանորոգութիւններ...

Ե. ՅՐԱՆԳԵԱՆ